

Εκπαίδευση και διαγωνισμοί στην επιχειρηματικότητα στην τριτοβάθμια και προεκτάσεις στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Παπαγιάννης Γεώργιος

Οικονομολόγος, Δρ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου
papgeo1@gmail.com

Περίληψη

Η επιχειρηματικότητα, όπως σημειώνεται από μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας, αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική δυνατότητα για την αντιμετώπιση του προβλήματος της ανεργίας μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Από την άλλη, ολοένα και περισσότερο τονίζεται ο ρόλος που μπορεί να έχει η εκπαίδευση στην κατανόηση των διαφόρων πτυχών της επιχειρηματικότητας. Σκοπός αυτού του άρθρου είναι η διατύπωση ερευνητικών αποτελεσμάτων, για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα, που να συμβάλλουν στην περαιτέρω διερεύνηση χρήσιμων παραγόντων για το σχεδιασμό αντίστοιχων πολιτικών στην εκπαίδευση. Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται αναφέρονται στις απόψεις φοιτητών και αποφοίτων που παρακολούθησαν εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας (ΕΠΕ) καθώς και καθηγητών που δίδαξαν σε αντίστοιχα προγράμματα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ενώ μελετώνται και οι σχετικές με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνδέσεις τους. Συγκεκριμένα, διατυπώνονται αποτελέσματα για τη σχέση των εκτιμήσεων για την απόκτηση γνώσεων κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, από τη μία, και των διαγωνισμών επιχειρηματικότητας στην τριτοβάθμια, από την άλλη, με παράγοντες ανάληψης επιχειρηματικών δράσεων.

Λέξεις κλειδιά: Επιχειρηματικότητα, Εκπαιδευτικά προγράμματα, Διαγωνισμοί επιχειρηματικότητας, Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Εισαγωγή

Η σημασία και ο ρόλος της επιχειρηματικότητας έχει ήδη σημειωθεί, από μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας, ως ιδιαίτερα σημαντικός στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην προσπάθεια αντιμετώπισης του προβλήματος της ανεργίας. Όμως, όσο αφορά στην εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα, αν και τα τελευταία χρόνια έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της, πολλά έχουν να γίνουν ακόμη για την αποσαφήνιση του ρόλου της στην ανάπτυξη σχετικών με την επιχειρηματικότητα δεξιοτήτων. Ακόμη, απαιτούνται συντονισμένες και κοινές προσπάθειες για την ανάπτυξη κατάλληλου περιεχομένου σπουδών καθώς και αποφάσεις για την καταλληλότερη χρονική περίοδο ενημέρωσης και εκπαίδευσης των νέων για τις οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις της επιχειρηματικότητας.

Οι κυριότερες εννοιολογικές διαστάσεις που καταγράφονται στην προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας της επιχειρηματικότητας είναι, από τη μία, τα βασικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής συμπεριφοράς και, από την άλλη, οι ιδιότητες που ως οριοθετημένες συμπεριφορές προσδιορίζουν την επιχειρηματική δραστηριότητα. Αν και τα προσωπικά χαρακτηριστικά διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επιχειρηματική εξέλιξη είναι επίσης καθοριστική η καλλιέργεια των επιχειρηματικών δεξιοτήτων, με δεδομένη τη διάσταση της νοοτροπίας η οποία περιλαμβάνεται στην έννοια της επιχειρηματικότητας.

Έτσι, έχει ιδιαίτερη σημασία η διερεύνηση του συγκεκριμένου πεδίου με σκοπό την καταγραφή των παραγόντων που συνδέονται με την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος στους νέους και την ενίσχυση εκείνων των πτυχών που τονίζουν τα βιώσιμα και υγιή χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας. Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα αφορά έναν περιορισμένο εκπαιδευτικό ορό που, παράλληλα με τη γενική εκπαίδευση η οποία έχει, και πρέπει να έχει, τον κύριο και σημαντικότερο ρόλο μπορεί να συμβάλλει στην

επίτευξη των μαθησιακών στόχων της οικονομικής εκπαίδευσης. Ανάμεσα στους στόχους αυτής της εργασίας είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων για τη σύνδεση μεταξύ της συμμετοχής σε διαγωνισμούς επιχειρηματικών ιδεών και παραγόντων ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών.

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Οι κυριότερες εννοιολογικές διαστάσεις που καταγράφονται στην προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας της επιχειρηματικότητας είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής συμπεριφοράς και οι ιδιότητες που ως οριοθετημένες συμπεριφορές προσδιορίζουν την επιχειρηματική δραστηριότητα. Αν και τα προσωπικά χαρακτηριστικά διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επιχειρηματική εξέλιξη ενός ατόμου δεδομένου και του διαφορετικού τρόπου δράσης κάτω από τις ίδιες συνθήκες, η επιχειρηματικότητα δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται αποκλειστικά ως το αποτέλεσμα συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας καθώς αυτά δεν συμπίπτουν ανάμεσα στα άτομα που αναλαμβάνουν επιχειρηματική δράση ούτε προϋπάρχουν απαραίτητα (Amit et al, 1993). Στη βάση αυτή έχουν διατυπωθεί οι διαφορετικές απόψεις ως προς το εάν ένας επιχειρηματίας γεννιέται ή γίνεται (Cunningham & Lischeron, 1991; Kourilsky & Carlson, 1996).

Η έμφαση που δίνεται στη διάσταση της νοοτροπίας και κουλτούρας και η αναφορά στην επιχειρηματικότητα ως «μία κοινωνική και δυναμική διαδικασία, όπου τα άτομα, μόνα τους ή σε συνεργασία, εντοπίζουν ευκαιρίες για καινοτομία και ενεργούν σ' αυτές, μέσω της μετατροπής των ιδεών τους σε πρακτικές και στοχευμένες δραστηριότητες, μέσα σε ένα κοινωνικό, πολιτιστικό ή οικονομικό πλαίσιο» (EC., 2006) αναδεικνύουν το ρόλο της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σε συνέχεια της Στρατηγικής της Λισαβόνας το 2000 (Conclusions P., 2000) και των επόμενων σχετικών αποφάσεων του Συμβουλίου της Βαρκελώνης (European Parliament, 2002) και του προγράμματος εργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010» (European Council, 2009; Sipitanou, 2014b), το 2006 εκδίδεται από το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο η Σύσταση για το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς των Βασικών Ικανοτήτων για τη Δια Βίου Μάθηση (European Council, 2006), σύμφωνα με την οποία η πρωτοβουλία και η επιχειρηματικότητα περιλαμβάνονται ανάμεσα στις οκτώ βασικές ικανότητες για τους πολίτες (Paragiannis & Sipitanou, 2018).

Έτσι, αν και η έννοια της επιχειρηματικότητας δεν έχει αποδοθεί από ένα μοναδικό ορισμό, κοινώς αποδεκτό, μπορούμε να πούμε ότι η επιχειρηματικότητα είναι το σύνολο εκείνων των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που αφορούν στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων, στην ανανέωση των ήδη υφιστάμενων και στην εισαγωγή νέων προϊόντων και τεχνολογιών. Ορίζεται, επίσης, ως η αναζήτηση επιχειρηματικών ευκαιριών και η προσπάθεια μετατροπής της πρωτοβουλίας σε αποτέλεσμα και της ιδέας σε πράξη. Όμως, πρόσφατα, στον όρο της επιχειρηματικότητας έχει συμπεριληφθεί η έννοια της επιχειρηματικής νοοτροπίας. Η προτίμηση της αυτοαπασχόλησης ως επαγγελματικής επιλογής, η προθυμία ανάληψης κινδύνων, η αντίληψη των επιχειρηματικών ευκαιριών και η ερμηνεία τους, με βάση τη δημιουργικότητα, τη φαντασία και των κοινωνικών παραμέτρων της οικονομίας, αποτελούν ορισμένα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής νοοτροπίας.

Έτσι, διάφορες μορφές εκπαιδευτικής παρέμβασης, όπως μαθήματα και δραστηριότητες πρακτικής άσκησης, έχουν εφαρμοστεί σε πολλά σχολικά και πανεπιστημιακά προγράμματα από αρκετές χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής. Η βασική υπόθεση, στην οποία βασίζονται τα προγράμματα εκπαίδευσης με στόχο την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, είναι πως οι επιχειρηματικές δεξιότητες μπορούν να διδαχθούν, καθώς δεν αναφέρονται σε σταθερά και προκαθορισμένα προσωπικά χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου, ενώ αποτελούν βασικό συστατικό της επιτυχίας σε άτομα που ανέλαβαν επιχειρηματική δραστηριότητα (Valdivia & Karlan, 2006).

Ακόμη, τα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι μείζονος σημασίας για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, όπως καταφαίνεται και μέσω της διδασκαλίας αντίστοιχων

μαθημάτων, των διαγωνισμών στην επιχειρηματικότητα και των ενημερωτικών και εκπαιδευτικών σεμιναρίων. Για παράδειγμα, έχει αποδειχθεί πως η παροχή συγκεκριμένης επιχειρηματικής πληροφόρησης, μέσω ειδικών σεμιναρίων, και η διοργάνωση διαγωνισμών επιχειρηματικών ιδεών είναι εξαιρετικά σημαντικές, τόσο για τη διεύρυνση του μαθησιακού ορίζοντα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης όσο και για τον εντοπισμό των μελλοντικών εκπαιδευτικών αναγκών (Kuratko, 2005), ενώ ιδιαίτερα οι διαγωνισμοί επιχειρηματικών πλάνων παρέχουν ένα ευρύ φάσμα πλεονεκτημάτων στους συμμετέχοντες, όπως είναι η ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων, η ενίσχυση της προσβασιμότητας σε επιχειρηματικούς φορείς, η ενισχυμένη δυνατότητα ανάπτυξης επιχειρηματικών δικτύων, η ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης και της επιθυμίας μελλοντικής ανάληψης κινδύνου για την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης (Russell et al, 2008).

Η επιχειρηματική εκπαίδευση προωθείται σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης μέσω διαφόρων εκπαιδευτικών δράσεων και με τη βοήθεια ευρωπαϊκών προγραμμάτων και απαιτείται άμεσα η διαμόρφωση κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων από τους δημόσιους εκπαιδευτικούς φορείς που στη συνέχεια θα αναπτυχθούν με σκοπό την ενίσχυση των χαρακτηριστικών της επιχειρηματικότητας που συντελούν στο οικονομικό και κοινωνικό όφελος. Τα τελευταία χρόνια, επιχειρείται και στην Ελλάδα η εξαγωγή ερευνητικών αποτελεσμάτων για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα και την συνεισφορά των εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιχειρηματικότητας. Κάθε ερευνητική προσπάθεια καταγραφής των σχέσεων μεταξύ των μαθησιακών διαδικασιών και του βαθμού εμπάθουσας των γνώσεων στην επιχειρηματικότητα σε συνδυασμό με την επιβεβαίωσή τους με τη σχετική βιβλιογραφία καθώς και την ανάπτυξη της είναι καθοριστική για το σχεδιασμό κατάλληλων προγραμμάτων.

Μεθοδολογία έρευνας

Ο σκοπός της εξαγωγής ερευνητικών αποτελεσμάτων αναφορικά με τις απόψεις τόσο των φοιτητών και αποφοίτων των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων όσο και των καθηγητών οδήγησε στη συγκρότηση δύο διαφορετικών δειγμάτων ερωτηθέντων. Από τη μία, το δείγμα των φοιτητών που αποτελείται από φοιτητές οι οποίοι παρακολούθησαν κάποιο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας και συγκεκριμένα μάθημα ή σεμινάριο ή διαγωνισμό επιχειρηματικότητας και από την άλλη το δείγμα των καθηγητών που έχουν διδάξει το μάθημα για την επιχειρηματικότητα.

Για την εκπόνηση της ποσοτικής έρευνας, το δείγμα των εκπαιδευόμενων ανέρχεται στο συνολικό αριθμό των 786 παρατηρήσεων το οποίο, με επιδίωξη την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, επιλέχθηκε με τη μέθοδο της δειγματοληψίας αναλογίας με την έννοια της επιλογής υποκειμένων από όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας τα οποία εξετάστηκαν και συγκεκριμένα τα μαθήματα, τα σεμινάρια και τους διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας. Όσο αφορά στο δείγμα των καθηγητών αποτελείται από συνολικό αριθμό 85 παρατηρήσεων, οι απαντήσεις των οποίων συλλέχθηκαν έπειτα από τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από καθηγητές που έχουν διδάξει το μάθημα επιλογής της επιχειρηματικότητας, σύμφωνα με στοιχεία των Μονάδων Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας των Πανεπιστημίων. Από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν συμπληρώνοντας τις αντίστοιχες με τα ερευνητικά ερωτήματα ενότητες των ερωτηματολογίων σε συνέχεια της πιλοτικής έρευνας, στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται τα εξής σημεία της: γενικά δημογραφικά στοιχεία, αποτελέσματα των σχετικών με την επιχειρηματική εκπαίδευση απόψεων των συμμετεχόντων και ερευνητικά δεδομένα που συνδέονται με τη συμβολή των διαγωνισμών επιχειρηματικών ιδεών στην επιχειρηματική δραστηριοποίηση των νέων.

Τέλος, μεταξύ των περιορισμών της έρευνας περιλαμβάνονται η έλλειψη αντίστοιχων και ικανών σε αριθμό ερευνητικών δεδομένων στον ελληνικό χώρο με τα οποία μπορούν να συγκριθούν και να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα καθώς επίσης και το ότι δεν υφίσταται ένα δομημένο θεσμικό πλαίσιο για την αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των

εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιχειρηματικότητας. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι τα αποτελέσματα της έρευνας επεξεργάστηκαν με το στατιστικό πακέτο για τις κοινωνικές επιστήμες SPSS και ορίζοντας το επίπεδο σημαντικότητας για τη διενέργεια ελέγχων υποθέσεων ως το $\alpha=0,05$. Επιπλέον, για την παράθεσή τους χρησιμοποιούνται μεταξύ άλλων, πίνακες στατιστικών δεδομένων, διαγραμματικές απεικονίσεις και ο έλεγχος t για ανεξάρτητα δείγματα (Independent Samples t test), για τη διερεύνηση της ύπαρξης ή μη στατιστικά σημαντικών διαφοροποιήσεων ανάμεσα στους μέσους όρους μεταβλητών.

Αποτελέσματα

Δημογραφικά στοιχεία

Σύμφωνα με τα δημογραφικά στοιχεία για το φύλο των συμμετεχόντων στην έρευνα, όπως αυτά αποτυπώνονται στον Πίνακα 1, οι γυναίκες συμμετείχαν σε Εκπαιδευτικά Προγράμματα Επιχειρηματικότητας, αν και με μικρό ποσοστό διαφοράς, σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τους άντρες. Από την άλλη, παρατηρείται ότι οι άντρες συμμετέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας σε σχέση με τις γυναίκες. Όσο αφορά στο δείγμα των καθηγητών που συμμετείχαν στην έρευνα, παρατηρείται ότι στο μεγαλύτερο μέρος του αποτελείται από άνδρες. Επιπλέον, σύμφωνα με την κατανομή των ερωτηθέντων που παρακολούθησαν οποιοδήποτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα επιχειρηματικότητας - μάθημα, σεμινάριο, διαγωνισμό - με βάση την ηλικία, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους ανήκουν στην ηλικία μεταξύ των 21-23 ετών ενώ η ηλικία του μεγαλύτερου ποσοστού των συμμετεχόντων σε διαγωνισμούς επιχειρηματικών ιδεών είναι μεγαλύτερη των 26 ετών.

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία

<u>Φύλο συμμετεχόντων:</u>		Ποσοστό
<i>σε εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας /ανταγωνιστικά</i>	Άνδρας	45,6%
	Γυναίκα	54,4%
<i>σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας</i>	Άνδρας	63,3%
	Γυναίκα	36,7%
<u>Φύλο καθηγητών</u>	Άνδρας	74,1%
	Γυναίκα	25,9%
<u>Ηλικία συμμετεχόντων:</u>		
<i>σε εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας (γενικά)</i>	18-20	15%
	21-23	60%
	24-26	10%
	Άνω των 26	15%
<i>σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας</i>	18-20	12,5%
	21-23	33,3%
	24-26	10,8%
	Άνω των 26	43,3%

Απόψεις για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα και τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα, σύμφωνα με τα αποτελέσματα που καταγράφονται στον Πίνακα 2, θεωρούν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους ότι η καλύτερη στιγμή για την ενημέρωση των νέων σχετικά με την επιχειρηματικότητα είναι κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε αντίθεση με την εκπαίδευσή της για την οποία θεωρούν, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, ότι θα πρέπει να συμβαίνει κατά τη διάρκεια των σπουδών στο Πανεπιστήμιο.

Αντίστοιχα, η άποψη των καθηγητών που έχουν διδάξει το μάθημα της επιχειρηματικότητας είναι ότι η ενημέρωση για την επιχειρηματικότητα θα πρέπει να ξεκινά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ενώ όσο αφορά στην εκπαίδευσή της το ποσοστό εκείνων που θεωρούν ότι θα πρέπει να ξεκινά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με εκείνων που θεωρούν ότι θα πρέπει να ξεκινά μετά από αυτή είναι σχεδόν το ίδιο.

Επιπλέον, όπως έχει σημειωθεί, (Sipitanou & Paragiannis, 2013), μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό μεταξύ των φοιτητών και αποφοίτων απαντά καταφατικά στην ερώτηση εάν θεωρούν ότι έχουν αποκτήσει γνώσεις σε θέματα επιχειρηματικότητας κατά τη διάρκεια του Γυμνασίου και του Λυκείου. Διαπιστώνεται, ότι το μικρό ποσοστό των ερωτηθέντων που απαντά καταφατικά στην απόκτηση γνώσεων σε θέματα επιχειρηματικότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έχουν διδαχτεί βασικές αρχές επιχειρηματικότητας στα μαθήματα της Γ' Λυκείου «Αρχές Οικονομικής Θεωρίας» και «Αρχές Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων».

Από την άλλη, οι περισσότεροι θεωρούν ότι οι σπουδές τους στο Πανεπιστήμιο δεν τους παρέχουν αρκετά εφόδια για τη δημιουργία επιχείρησης ενώ ένα μεγάλο ποσοστό θεωρεί ότι η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα είναι παράγοντας που μπορεί να αυξήσει την πιθανότητα για αυτοαπασχόληση. Στην ίδια κατεύθυνση βρίσκονται και οι αντίστοιχες απαντήσεις των καθηγητών με τη διαφορά ότι το ποσοστό θετικών απαντήσεων για την παροχή εφοδίων εκκίνησης επιχείρησης από το Πανεπιστήμιο στο οποίο διδάσκουν είναι μεγαλύτερο, σε αντίθεση με την άποψή τους για την αντίστοιχη παροχή συνολικά από τα Ελληνικά Πανεπιστήμια.

Τέλος, αναφορικά με τα πρόσωπα και τα γεγονότα τα οποία, άμεσα ή έμμεσα, επηρέασαν στην απόφαση παρακολούθησης προγραμμάτων και συμμετοχής σε διαγωνισμούς, αυτά ήταν, κατά κύριο λόγο, οι καθηγητές τους στο Πανεπιστήμιο, η εργασία τους σε επιχείρηση, το οικογενειακό επιχειρηματικό περιβάλλον (γονείς και συγγενείς επιχειρηματίες), η διαδικασία της πρακτικής άσκησης κατά τη διάρκεια των σπουδών τους και το φιλικό επιχειρηματικό περιβάλλον. Πολύ μικρή, από την άλλη, φαίνεται να είναι η επιρροή που ασκούν οι καθηγητές κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Πίνακας 2. Απόψεις για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα και τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας (ΕΠΕ)

Για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα	Ποσοστό%	
	Εκπαιδευόμενοι	Καθηγητές
<i>Η καλύτερη στιγμή για την ενημέρωση είναι:</i>		
Στο δημοτικό	20.1	29.4
Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση	58.5	58.8
Στο πανεπιστήμιο	14.2	10.6
<i>Η καλύτερη στιγμή για την εκπαίδευση είναι:</i>		
Στο δημοτικό	2.2	14.1
Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση	24.2	42.4
Στο πανεπιστήμιο	60.6	40.0

Πίνακας 2. (συνέχεια)

Για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα		Ποσοστό%	
		Εκπαιδευόμενοι	Καθηγητές
Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα αυξάνει την πιθανότητα για αυτοαπασχόληση	Ναι	83.3	90.6
	Όχι	5.5	4.7
	Δεν ξέρω	11.2	4.7
Οι σπουδές στο Πανεπιστήμιό μου παρέχουν αρκετά εφόδια για δημιουργία επιχείρησης	Ναι	23.2	40.0
	Όχι	57.3	51.8
	Δεν ξέρω	19.6	8.2
Οι σπουδές στα Ελληνικά Πανεπιστήμια παρέχουν αρκετά εφόδια για τη δημιουργία επιχείρησης	Ναι		12.9
	Όχι	-	80.0
	Δεν ξέρω		7.1
Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έχω αποκτήσει γνώσεις σε θέματα επιχειρηματικότητας	Ναι	8.7	
	Όχι	91.3	
Παράγοντες επιρροής για τη συμμετοχή σε ΕΠΕ			
Οι καθηγητές στο Πανεπιστήμιο		43.6	
Η εργασία σε μια επιχείρηση		28.9	
Οικογενειακό περιβάλλον (Γονείς/συγγενείς επιχειρηματίες)		27.8	
Η πρακτική άσκηση στο πανεπιστήμιο		25.7	
Φίλοι επιχειρηματίες		23.0	
Καθηγητές στο Λύκειο		3.4	

Παράγοντες επιχειρηματικής δραστηριοποίησης

Από την ανάλυση παραγόντων οι οποίοι αναφέρονται στα κίνητρα, στα αντικίνητρα (δισταγμούς ή αναστολές) και στις προσωπικές εκτιμήσεις των ερωτηθέντων για την ανάληψη επιχειρηματικών δράσεων προέκυψαν έξι συνολικά παράγοντες οι οποίοι παρουσίασαν, μέσω του ελέγχου αξιοπιστίας, ικανοποιητική τιμή εσωτερικής συνάφειας με βάση τον δείκτη Cronbach's Alpha. Έτσι, οι παράγοντες οι οποίοι παρουσίασαν τιμή εσωτερικής συνάφειας Cronbach's Alpha > 0,70 ή προσέγγιζαν αυτή την τιμή είναι οι εξής: οι παράγοντες κινήτρων για την επιχειρηματική δραστηριοποίηση είναι η αξιοποίηση των προσωπικών ικανοτήτων και τα οικονομικά και κοινωνικά κίνητρα ενώ ο παράγοντας της προσωπικής και οικονομικής ανεπάρκειας αναφέρεται στους δισταγμούς για την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης. Ακόμη, οι προσωπικές εκτιμήσεις για την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης προσδιορίζονται από τους παράγοντες των προσωπικών επιχειρηματικών ικανοτήτων, της εκτιμώμενης δυνατότητας και της εκτιμώμενης επιθυμίας για τη δημιουργία επιχείρησης.

Απόκτηση γνώσεων επιχειρηματικότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και επιχειρηματική δραστηριοποίηση

Η πεποίθηση των ερωτηθέντων ότι κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσής τους έλαβαν αρκετές γνώσεις σε θέματα επιχειρηματικότητας φαίνεται να επηρεάζει θετικά τα κίνητά τους για την ανάληψη επιχειρηματικών δράσεων, σύμφωνα με τα στοιχεία που εμφανίζονται στον Πίνακα 3. Στον πίνακα αποτυπώνονται συνολικά τα αποτελέσματα της επαγωγικής στατιστικής για τη σχέση μεταξύ της απόκτησης γνώσεων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και των παραγόντων επιχειρηματικής δραστηριοποίησης. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι η απόκτηση γνώσεων για την επιχειρηματικότητα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνδέεται αποκλειστικά με την πεποίθηση των συμμετεχόντων και την εκτίμησή τους αναφορικά με τη λήψη των αντίστοιχων γνώσεων.

Μέσω του ελέγχου t για ανεξάρτητα δείγματα διαπιστώνεται ότι οι μέσες βαθμολογίες των παραγόντων της αξιοποίησης προσωπικών και οικονομικών κινήτρων των ερωτηθέντων που θεωρούν ότι απέκτησαν γνώσεις σε θέματα επιχειρηματικότητας στο Γυμνάσιο/Λύκειο διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά, σε σχέση με τις μέσες βαθμολογίες των ερωτηθέντων που απαντούν αρνητικά στη συγκεκριμένη θέση (p-value ίσο με 0,043 και 0,002, αντίστοιχα). Επίσης, παρατηρείται ότι η απόκτηση γνώσεων επιχειρηματικότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δε σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με το βαθμό προσωπικής και οικονομικής ανεπάρκειας των ερωτηθέντων στη διαδικασία δημιουργίας επιχείρησης, καθώς το p-value που προκύπτει, μέσω του ελέγχου t για ανεξάρτητα δείγματα, είναι υψηλότερο του επιπέδου σημαντικότητας $\alpha=0,05$.

Ακόμη, οι ερωτηθέντες που δηλώνουν ότι απέκτησαν τις απαραίτητες γνώσεις στο Γυμνάσιο/Λύκειο παρουσιάζουν υψηλότερο βαθμό εκτιμώμενης ικανότητας για την ανάληψη επιχειρηματικών δράσεων με βάση τις προσωπικές τους ικανότητες (μ.ο. 3,82), σε σχέση με εκείνους που δηλώνουν το αντίθετο (μ.ο. 3,55), με το συγκεκριμένο αποτέλεσμα να καθίσταται στατιστικά σημαντικό, με βάση τον έλεγχο t για ανεξάρτητα δείγματα (p-value=0,002). Επίσης, οι συμμετέχοντες που θεωρούν ότι απέκτησαν αρκετές γνώσεις σε θέματα επιχειρηματικότητας, παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικά υψηλότερες μέσες βαθμολογίες εκτιμώμενης δυνατότητας (p-value=0,040) και επιθυμίας (p-value=0,023), σε σχέση με αυτούς που θεωρούν ότι οι γνώσεις σε θέματα επιχειρηματικότητας που απέκτησαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν ήταν επαρκείς.

Πίνακας 3. T-test για ανεξάρτητα δείγματα των παραγόντων ανάληψης επιχειρηματικών δράσεων, με βάση την πεποίθηση για την απόκτηση επαρκών γνώσεων επιχειρηματικότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Παράγοντες επιχειρηματικής δραστηριοποίησης	Ναι		Όχι		p-value
	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	
Κίνητρα επιχειρηματικής δραστηριοποίησης					
Αξιοποίηση προσωπικών ικανοτήτων	4,27	0,57	4,12	0,67	0,043
Οικονομικά και κοινωνικά κίνητρα	3,76	0,53	3,46	0,77	0,002
Δισταγμοί επιχειρηματικής δραστηριοποίησης					
Προσωπική και οικονομική ανεπάρκεια	2,93	0,86	3,08	0,79	0,149
Προσωπικές εκτιμήσεις επιχ. δραστηριοποίησης					
Προσωπικές επιχειρηματικές ικανότητες	3,82	0,55	3,55	0,63	0,002
Εκτιμώμενη δυνατότητα	2,93	0,48	2,78	0,58	0,040
Εκτιμώμενη επιθυμία	4,31	0,58	4,12	0,66	0,023

Ο ρόλος των διαγωνισμών επιχειρηματικών ιδεών στην επιχειρηματική δραστηριοποίηση των νέων

Ανάλογα είναι τα αποτελέσματα που προκύπτουν, μέσω του ελέγχου t-test για ανεξάρτητα δείγματα, όσον αφορά στο ρόλο της συμμετοχής σε διαγωνισμούς επιχειρηματικής ιδέας. Έτσι, διαπιστώνεται ότι όσοι συμμετείχαν σε μια τέτοια διαδικασία παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικά υψηλότερη μέση βαθμολογία στον παράγοντα της αξιοποίησης των προσωπικών τους ικανοτήτων σε σχέση με τους υπόλοιπους, χωρίς όμως, από την άλλη, να παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές στους μέσους όρους των βαθμολογιών των οικονομικών και κοινωνικών κινήτρων καθώς και της προσωπικής και οικονομικής ανεπάρκειας. Επιπλέον, οι μέσοι όροι στους παράγοντες των προσωπικών επιχειρηματικών ικανοτήτων, της εκτιμώμενης δυνατότητας και επιθυμίας των ερωτηθέντων που έχουν συμμετάσχει σε διαγωνισμούς επιχειρηματικής ιδέας είναι υψηλότεροι από τους μέσους όρους των βαθμολογιών εκείνων που δεν έχουν συμμετάσχει με τις συγκεκριμένες διαφορές να καθίστανται στατιστικά σημαντικές. Διαπιστώνεται, έτσι, ότι η συμμετοχή σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας επιδρά θετικά στην εκτίμηση των προσωπικών

ικανοτήτων, στην εκτιμώμενη δυνατότητα και επιθυμία επιχειρηματικής δραστηριοποίησης με το p-value του ελέγχου t για ανεξάρτητα δείγματα να παρουσιάζεται σταθερά χαμηλότερο από το επίπεδο σημαντικότητας $\alpha=0,05$ όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4. T-test για ανεξάρτητα δείγματα των παραγόντων ανάληψης επιχειρηματικών δράσεων, με βάση τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων σε διαγωνισμό επιχειρηματικών ιδεών

Παράγοντες επιχειρηματικής δραστηριοποίησης	Ναι		Όχι		P-value
	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	
Κίνητρα επιχειρηματικής δραστηριοποίησης					
Αξιοποίηση προσωπικών ικανοτήτων	4,31	0,67	4,11	0,66	0,011
Οικονομικά και κοινωνικά κίνητρα	3,48	0,82	3,48	0,75	0,993
Δισταγμοί επιχειρηματικής δραστηριοποίησης					
Προσωπική και οικονομική ανεπάρκεια	2,94	0,98	3,08	0,77	0,140
Προσωπικές εκτιμήσεις επιχ.δραστηριοποίησης					
Προσωπικές επιχειρηματικές ικανότητες	3,80	0,60	3,55	0,63	0,001
Εκτιμώμενη δυνατότητα	3,01	0,66	2,76	0,56	0,000
Εκτιμώμενη επιθυμία	4,30	0,61	4,11	0,66	0,020

Συμπεράσματα - συζήτηση

Στη διατύπωση των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος της έρευνας καταγράφεται η μεγαλύτερη προτίμηση των ανδρών στη συμμετοχή σε διαγωνισμούς επιχειρηματικών ιδεών συγκριτικά με τις γυναίκες όπως επίσης και ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των καθηγητών που διδάσκουν το μάθημα της επιχειρηματικότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αποτελείται από άνδρες. Όσο αφορά στην ηλικία των συμμετεχόντων σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας φαίνεται ότι οι περισσότεροι που συμμετέχουν σε αυτούς ανήκουν σε ηλικία άνω των 26 ετών.

Όσο αφορά στα σχετικά με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αποτελέσματα, ένα πολύ μικρό ποσοστό εκφράζει την πεποίθηση ότι έχει αποκτήσει επαρκείς γνώσεις σε θέματα επιχειρηματικότητας στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο. Ίσως σε αυτό οφείλεται το γεγονός ότι οι περισσότεροι εκπαιδευόμενοι όπως και οι καθηγητές τους θεωρούν σε μεγάλο ποσοστό ότι η καλύτερη στιγμή για την ενημέρωση για θέματα επιχειρηματικότητας είναι στη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Όμως, στο ερώτημα για την καλύτερη στιγμή για την εκπαίδευση σε θέματα επιχειρηματικότητας ένα σημαντικό μεγάλο ποσοστό των εκπαιδευομένων θεωρεί ότι αυτή πρέπει να γίνεται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ενώ οι απόψεις των καθηγητών για το ίδιο ερώτημα μοιράζονται με το ίδιο σχεδόν ποσοστό μεταξύ της καλύτερης στιγμής στη δευτεροβάθμια και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι οι εκπαιδευόμενοι αναγνωρίζουν σε σημαντικό βαθμό την επιρροή των καθηγητών τους στο Πανεπιστήμιο για τη συμμετοχή τους σε αντίστοιχο πρόγραμμα επιχειρηματικότητας ενώ λιγότερο σημαντική φαίνεται να είναι η επιρροή από το οικογενειακό περιβάλλον και ακόμη λιγότερο από καθηγητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ο παρακινητικός ρόλος του οικογενειακού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος

για τη συμμετοχή των φοιτητών σε εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας έχει επισημανθεί και στο παρελθόν (Rafoso & Do Raço,, 2011), ωστόσο η παρούσα έρευνα αναδεικνύει το μείζονος σημασίας ρόλο των εκπαιδευτικών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εύρημα ιδιαίτερα σημαντικό για τη διαμόρφωση των αντίστοιχων πολιτικών της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Όμως, ιδιαίτερα μεγάλο είναι το ποσοστό των καθηγητών που θεωρούν ότι οι σπουδές στα Ελληνικά Πανεπιστήμια δεν παρέχουν τις απαραίτητες γνώσεις για την δημιουργία επιχείρησης.

Τέλος, αναφορικά με τα κίνητρα ανάληψης επιχειρηματικών δράσεων επηρεάζονται θετικά από την πεποίθηση των φοιτητών σχετικά με την απόκτηση επαρκών γνώσεων σε ζητήματα επιχειρηματικότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση όπως επίσης και οι προσωπικές εκτιμήσεις για την επιχειρηματική τους δραστηριοποίηση που αναφέρονται στις ικανότητές τους και την εκτιμώμενη δυνατότητα και επιθυμία τους. Σημαντικός είναι και ο ρόλος των διαγωνισμών επιχειρηματικών ιδεών και συνδέεται με το γεγονός ότι οι νέοι που συμμετέχουν αντιλαμβάνονται ως λιγότερο σημαντικούς ανασταλτικούς παράγοντες την προσωπική ανεπάρκεια για την ίδρυση επιχείρησης και το οικονομικό ρίσκο που αυτή η κίνηση ενέχει. Επιπλέον, η πεποίθηση ύπαρξης προσωπικών επιχειρηματικών δεξιοτήτων και η εκτιμώμενη δυνατότητα και επιθυμία εκ μέρους των εκπαιδευόμενων φαίνεται να σχετίζονται με θετικό τρόπο με τη συμμετοχή σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας.

Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η χάραξη κατάλληλων εκπαιδευτικών πολιτικών στον τομέα της επιχειρηματικότητας απαιτεί την ανάδειξη αντίστοιχων ερευνητικών δεδομένων και προτάσεων. Επιχειρώντας τη διατύπωση ορισμένων προτάσεων σημειώνεται αρχικά η αναγκαιότητα συνεργασίας πολλών παραγόντων και φορέων για την προώθηση της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα και του περιεχομένου των σπουδών της με σκοπό την καλλιέργεια του υγιούς επιχειρηματικού πνεύματος των νέων. Έτσι, προτείνεται η συνεργασία μεταξύ των φορέων της εκπαιδευτικής πολιτικής, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, του ιδιωτικού τομέα και των ερευνητών του πεδίου.

Ειδικότερες προτάσεις για μελλοντική έρευνα στο συγκεκριμένο τομέα είναι η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων επιχειρηματικής εκπαίδευσης και του βαθμού επίτευξης των μαθησιακών και συμπεριφορικών στόχων, η διερεύνηση ανάπτυξης αποτελεσματικών διδακτικών πρακτικών και η ανάδειξη της σχέσης μεταξύ της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, της περιφερειακής ανάπτυξης και των κοινωνικών στόχων μιας οικονομίας. Μερικές ακόμη προτάσεις για μελλοντική έρευνα αποτελούν η ανάπτυξη ολοκληρωμένων εργαλείων και μεθοδολογικών προσεγγίσεων για την αξιολόγηση του περιεχομένου των σπουδών και η εξέταση της κοινωνικής και οικονομικής χρησιμότητας της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα και της συμβολής της στην αειφόρο και δίκαιη ανάπτυξη.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Amit, R.H., Glostén L., & Muller, E. (1993). Challenges to theory development in entrepreneurship research. *Journal of Management Studies*, 30 (5): 815-834.

Conclusions, P. (2000). Lisbon European Council 23 and 24 March. Retrieved March, 25, 2016.

Cunningham, B., Lischeron, J. (1991). Defining entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 29 (1): 45-61.

EC. (2006). Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions—Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering Entrepreneurial Mindsets through Education and Learning.

European Council. (2009). Council Conclusions of 12 May 2009 on a Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training ('ET 2020'). *Official Journal of the European Union*, 11, 2-9.

European Council. (2006). Recommendation of the European Parliament and the Council of 18 December 2006 on key competencies for lifelong learning. *Brussels: Official Journal of the European Union*, 30(12), 2006.

European Parliament. (2002). European Parliament resolution on the outcome of the European Council of 15-16 March 2002 in Barcelona, P5_TA(2002)0137.

Kourilsky, M.L., & Carlson, S.R. (1996). Mini-Society and YESS! Learning theory in action, *Children's Social and Economics Education*, 1 (2): 105-117.

Kuratko, D.F. (2005). The emergence of entrepreneurship education: Development, trends, and challenges. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29 (5), 577-598

Papagiannis, D. G & Sipitanou A. A. (2018). "The importance of European Framework of Key Competences and New Skills Agenda for Lifelong Learning and Entrepreneurial Skills", *Proceedings of MAC 2018 in Praque*, Academic Conference Association, ISBN: 978-80-88085-19-5, p.246-253.

Raposo, M., & Do Paço, A. (2011). Entrepreneurship education: Relationship between education and entrepreneurial activity, *Psicothema*, 23(3): 453-457.

Russell, R., Atchinson, M., & Brooks, R. (2008). Business plans competitions in tertiary institutions: encouraging entrepreneurship education. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 30(2), 123-138.

Sipitanou, A. A., & Papagiannis, G. D. (2013). Education, entrepreneurship and entrepreneurial activation: A challenge for all. *International Journal of Arts & Sciences*, 6(2), 139.

Valdivia, M., & Karlan, D. (2006). *Teaching Entrepreneurship: Impact of Business Training on Microfinance Clients and Institutions* (No. 941).